

Američki velegrad - "Pravi moderni, živi, realni Babilon": viđenje američke metropole u dnevnom listu «Obzor» 1929.-1933.

ALBERT BING

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Sadržaj ovoga rada odnosi se na istraživanje jednog povijesnog aspekta hrvatskog pogleda na Ameriku (1929.-1933.). Središnji motiv priloga je percepcija Amerike, koja se oblikuje posredstvom predodžbi na osnovi novinskih napisa (dnevne novine *Obzor*) o američkom velegradu. Primarna intencija priloga je u pružanju uvida o popularnim informacijama o Americi, koje su pridonosile pojavi iseljavanja hrvatske populacije u Sjedinjene Američke Države, odnosno globalnim kulturološkim utjecajima Amerike na svijet, koji se jasno očituju i u Hrvatskoj toga vremena.

Ključne riječi: Obzor, američki velegrad, stereotip

Uvod

Prepoznavanje različitih manifestacija Amerike važan je ključ za razumijevanje suvremenog svijeta. Proces "srastanja" čovječanstva – od perioda otkrića i istraživanja s konca 15. stoljeća do suvremene razine "globalnog sela" današnjice - u najvećoj mjeri je obilježila "westernizacija", kompleksna integracijska formula, kojoj početni zamah daje Zapadna Europa, a u 20. stoljeću Amerika. Genezu djelovanja globalnih integracijskih silnica u posljednjih stotinjak godina u svim bitnim aspektima društvenih promjena obilježio je političko-ekonomsko-kulturološki utjecaj Sjedinjenih Američkih Država.

"Amerikanizacija" svijeta otpočela je agresivnim prodorom američkog kapitala i proizvoda u prvim desetljećima 20. stoljeća, napose nakon završetka Prvog svjetskog rata, a taj proces traje još i danas: 21. stoljeće već unaprijed je proglašeno "američkim", zahvaljujući čudesnoj dinamici društvenih metamorfoza "umrežene civilizacije", kojoj još uvijek udarne impulse daje Amerika. Međutim, pojmovno-sadržajna određenja "Amerike" (te stoga i njihovo razmatranje) već odavno nisu fizički ograničeni na Sjedinjene Države. "Jednosmjerni" planetarni pohod američke automobilske industrije i filma početkom 20. st., danas nadsvođuju, primjerice, kineske

preslike američke urbane arhitekture - šangajski Sky-line, tokijska burzovna inačica Wall Streeta i filipinska košarkaška liga.

Uz Ameriku su vezani i svi važniji presedani svjetske politike 20.-tog stoljeća (od Versaillesa do Daytonu); poraženi protivnici SAD-a u Drugom svjetskom ratu Japan i Njemačka - koje američki pobjednik snagom svog kapitala i političke volje ekonomski "integrira" i kulturološki "preparira" u poslijeratnu prethodnicu "Novog svjetskog poretka" - danas su, u mnogo čemu, "veća Amerika od same Amerike". Ipak, usprkos podijeljenih uloga u "macdonaldizaciji" svijeta, Sjedinjene Države još uvijek čvrsto drže konce u svojim rukama; moćan rasadnik amerikanizma - informativno-komunikacijska "Biblija" današnjice - Internet (koji još uvijek 90%-tno kontroliraju Sjedinjene Države), najnoviji je modalitet američkog globalnog utjecaja, iza kojeg stoje američka politika, kapital i oružana sila kao glavni činitelji svakog važnijeg odlučivanja u svijetu.

Predmet i cilj istraživanja

U okvirima kompleksne povijesne teme geneze fenomena globalnih prožimanja i pojave univerzalne globalne kulture kao jedno od relevantnih pitanja nameće se i istraživanje percepcije američkih sadržaja u hrvatskoj sredini. Kada se pojavljuju i na koji način se prenose informacije o Americi u Hrvatskoj predstavlja temu koja se u okvirima hrvatske historiografije sporedno istraživala u kontekstu problematike iseljavanja. Ovaj članak koncipiran je kao izvorno istraživanje novinskih napisa o načinu života u Americi koji manifestiraju poznavanje američkih prilika u Hrvatskoj te, štoviše, bilježe i različite aspekte društvenih utjecaja, o čemu je autor objavio zaseban rad.¹

Kao referentni okvir istraživanja istaknut je zagrebački dnevni list «Obzor» u vremenskom periodu od 1929. do 1933. godine. Novinski materijali koji reprezentiraju američki sadržaj u «Obzoru» veoma su raznovrsni i mogu se promatrati u kontekstu političkih, ekonomskih, kulturnih i drugih tematskih sklopova. Predmet ove studije nije uže povezan uz političku sferu utjecaja SAD, koja je u svjetskim relacijama od nesumnjivog značaja u navedenom periodu, već je usredotočen na istraživanje oblika i razine upućenosti u društvene prilike u velikim američkim gradovima, kao što je već naznačeno, u širem kontekstu istraživačke teme percipiranja Amerike u Hrvatskoj.

Izbor američkog velegrada kao reprezentativnog sadržaja, koji oblikuje viđenje Amerike, značajan je iz više razloga. Kao osnovni motiv može se navesti zapažanje, prema kome američka metropola predstavlja jedan od najzastupljenijih američkih sadržaja u tisku navedenog perioda, a "urbanitet" jednu od najvažnijih značajki percepcije Amerike. Pri tom valja primjetiti da urbana obilježja primarno proizlaze iz ekonomskih datosti

¹ O toj temi vidi u: Albert BING, "O američkom utjecaju u Hrvatskoj", *Radovi - Zavod za hrvatsku povijest*, vol. 32-33, 1999.-2000., 161.-178.

poput hiperprodukcije roba, iznimno visokog praga tehnološkog razvoja te brze i masovne primjene inovacija, hiperprodukcije najraznovrsnijih ponuda roba i usluga te napose visoke kupovne moći najšire populacije, koji dovode do unifikacije i standardizacije načina života. Te ključne pretpostavke rezultirale su složenom društvenom pojavom - "američkim načinom života" - čija je najsloženija manifestacija upravo američka metropola. Istraživanje sadržaja vezanih uz američki velegrad stoga treba sagledavati kao sastavnicu američkog načina života.

Jedna od pretpostavki, koje indirektno istražuju ovaj rad, odnosi se na važno zapažanje prema kome je američki način života bitan činitelj društvenog identiteta i integracije američkog društva. U tom sklopu valja upozoriti i na motive u «Obzorovim» priložima o američkom velegradu, koji ne samo što potvrđuju ovu pretpostavku već jasno anticipiraju američku integracijsku inačicu i kao historijski "generator" transformacije svijeta u globalnu zajednicu današnjice. Ovo pitanje je posebice važno i u kontekstu političke povijesti, koja prati procese nacionalnih integracija. Američki način života može se definirati kao modalitet ekonomsko-kulturološko integracije, koji nadsvoduje etno-konfesionalne različitosti. Tu njegovu kvalitetu bilježi i "Obzor". Rezimirajući probleme međunacionalnih odnosa u jugoslavenskoj kraljevini jedan "Obzorov" novinar, koji u prvi plan svojih razmatranja modaliteta integriranja fokusira "materijalnu ravnopravnost", posije za primjerom Sjedinjenih Američkih Država u razriješenju domaćeg "gordijskog čvora": "Tek iz zajednice interesa i činjenice o punom sudjelovanju u državnom životu, naravno prema vlastitoj snazi i značaju, može se postepeno izgraditi svijest o pripadnosti zajedničkom narodu. Jer ova svijest nije jedan apstraktan, duhovan pojam."² Primjer SAD, koje su se odcijepile od matere zemlje, Engleske, nije tek jedini slučaj u historiji svijeta, gdje su materijalni interesi odlučili u stvaranju nove države. Slijedom ovog zapažanja vrijedno je spomenuti i općenito političko značenje isticanja prestižnog američkog političkog demokratskog modela u hrvatskom tisku s obzirom na šestosiječanjsku diktaturu, koja uvodi cenzuru³: Amerika je jasno prepoznata kao "matica nove demokracije, gdje svatko osim individualne slobode uživa sve blagodati, što ih zajamčuje - Kip slobode"⁴ Zaključno valja istaknuti kako je upravo tema nadnacionalnih integracijskih modaliteta i s tim povezanih problema, koje apostrofira i ovaj rad, u središtu suvremenih civilizacijskih dilema i znanstvenih raspravi u gotovo svim humanističkim disciplinama.

Metodološki osvrt

S obzirom da je cilj ovoga istraživanja percepcija (oblikovanje javnog mnijenja ciljne populacije - čitateljstvo «Obzora») jedne važne društvene pojave, autor se u ovome radu odlučio za deskriptivno-interpretativnu

² "Desetogodišnje iskustvo zajedničkog državnog života", *Obzor*, Zagreb, 13. III. 1929., 5.

³ O tome također vidi u A. BING, n. dj., 161.-178.

⁴ "Vrhunarodne korekture životu", *Jutarnji list*, Zagreb, 24. XII 1929., 12.

metodu. Takav pristup može se opravdati intencijom što vjerenijeg oslikavanja sadržaja na osnovi kojih se oblikuje percepcija i javno mnijenje o američkom velegradu, odnosno Americi. To je, ujedno, i razlog obilnije uporabe navoda, koji sami po sebi najbolje ilustriraju obilje i raznovrsnot američkog sadržaja te dakako virtuozan stil i forme izlaganja novinara. U okviru izvora, viđenje ili percepcija Amerike promatrana je: izborom tema američkih sadržaja, faktografskim izborom (selekcija informacija) unutar pojedinog priloga i izravnom interpretacijom (komentar) američkog sadržaja.

Izvorna građa – novinski članci – dopunjena je relevantnim informacijama iz literature.

Izvor istraživanja i vremenski okvir

U razdoblju od 1929. do 1933. zagrebački se «Obzor» najkraće može opisati kao dnevni informativni list umjerene ili, kako ga poneki određuju, konzervativne građanske orijentacije,⁵ odnosno, što je zacijelo primjerenije, kao «ugledni dnevnik hrvatske liberalne inteligencije, blizak Hrvatskoj zajednici.»⁶ Na profil «Obzora», napose njegovu uređivačku konzistentnost, najviše je utjecao dr. Milivoj Dežman, koji se 1905. afirmira kao glavni urednik tog lista, zadržavajući taj položaj sve do svoje smrti 1940. godine. Pod njegovim je vodstvom «Obzor» uglavnom očuvao obilježje izvanstranačkoga lista, pa i u razdoblju šestosiječanjske diktature nije bio snažnije pogođen obveznom cenzurom. Stoga je, u početku 30-tih godina 20. stoljeća, «Obzor» moderni list koji, već na naslovnoj stranici, prednost daje vijestima, pribavljenima putem telegrafa, telefona, radija i zračne pošte, a ne uvodničarskim komentarima, tada uobičajenima u sličnim listovima. Analitičke članke u «Obzoru», kojima se rezimiraju najzanimljiviji aktualni događaji, odlikuju izvrsna informiranost i bogata faktografija te kvalitetno, iako ne i odviše angažirano kritičko prosuđivanje.

Mnogi pokazatelji navode na zaključak kako se «Obzor» može ocijeniti kao elitistička građanska novina. Međutim, to uvjetno određenje nipošto ne predstavlja društvenu barijeru, jer većinu priloga u listu odlikuje profinjeni senzibilitet za moderne žurnalističke komunikacijske standarde. Prosječan članak pisan je jasnim i razgovjetnim stilom, s naglaskom na zanimljivosti koje često imaju snažne senzacionalističke konotacije. Među svojstvima napisa može se istaknuti faktografska slojevitost u oblikovanju teksta koja pomiruje populizam i elitizam, pa osnovne informacije u člancima ne zamagljuju zamršene interpretacije i sofisticirane digresije. Ipak, zamjetna su i uravnotežena odstupanja od tog pravila, osobito u stručnim (ekonomske i političke studije), kulturnim, putopisnim i sličnim priložima, u kojima su do punog izražaja dolaze erudicija i virtuozan stil pojedinih autora. Izuzimajući kratke i pregledne uvodne izvještaje (koji svjedoče o izvrsnoj

⁵ Usp. Josip HORVAT, *Povijest novinstva Hrvatske*, Zagreb 1962., 408. (o općenitijim informacijama o *Obzoru* usp. i 333., 343.-344., 392. i 432.).

informiranosti i ažurnom praćenje događaja) analitičke komentare i šire prikaze nekih događaja ne krasi konciznost. «Obzor» je prakticirao načelo “što, a ne tko”, tako da su prilozi obrađeni u ovome radu tek iznimno potpisani od strane autora teksta.

Zastupljenost američkih sadržaja u «Obzoru» od 1929. do 1933. godine može se ocijeniti kao razmjerno brojna. To, dakako, prije svega proizlazi iz praćenja dnevnih događaja, u kojima Amerika, sukladno svojim međunarodnim pozicijama ima istaknutu ulogu, pa su, stoga, i napisi u kojima je ona zastupljena veoma često među “udarnim” temama.

Izbor kronološkog okvira istraživanja 1929.-1933. godine, temelji se na odabiru vremenske prijelomnice koju obilježava više značajnih implikacija relevantnih za svjetske, američke, hrvatske i jugoslavenske prilike: profiliranje američkog načina života kao specifične integracijske i identitetne društvene pojave; izbijanje svjetske ekonomske krize u Americi i drugdje te modaliteti njezina prevladavanja - suton koncepcije liberalnog kapitalizma i afirmacija doktrine državnog kapitalizma; uspon totalitarnih političkih opcija pod okriljem depresije, koji vodi sukobu s demokratskim blokom u kojemu odlučujuću poziciju ima SAD; ubrzani tehnološki i komunikacijski napredak, u kojemu Amerika zauzima vodeće mjesto; uvođenje diktature u Jugoslaviji (nasuprot američkoga pluralističkog političkog modela, koji opstaje unatoč krizi); drastične restrikcije useljeničkog priliva u Ameriku, najznačajniju imigracijsku zemlju, što se, među ostalim, odražava i na intenzitet iseljavanja hrvatske populacije te kakvoću odnosa hrvatskog iseljništva s domovinom.

Američki velegrad u «Obzoru»

Jedan od aspekata amerikanizacije svijeta je svakako i megapolizacija urbanih središta diljem svijeta prema američkom predlošku. Pri tom se ne misli samo vanjske, funkcionalne atribucije američkog velegrada, već i na složen presjek slojevitih društvenih posljedica koje taj društveni okvir nosi. Urbanizacija je, općenito, jedan od najprepoznatljivijih i kulturološki najvažnijih obilježja “američkog načina života”, a važno je primjetiti kako način života u Americi u sve većoj mjeri određuje i način života u svijetu. Zaključujući svoj ogleđ o gradovima svijeta Fernand Braudel profetski nadsođuje partikularizme prošlosti znakovitim upitom: “Znaju li oni koji danas gledaju Sjedinjene Države ili (amerikanizirani, op.A.B.) Japan, da imaju pred očima bližu ili dalju budućnost vlastitih zemalja?”⁷

U ovom radu, kroz prikaz novinarskih napisa o američkoj metropoli s kraja 1920-ih i početka 1930-ih godina u zagrebačkom dnevnom listu “Obzor”, predočuje se dio informativne potke na osnovu koje se oblikuje hrvatska percepcija Amerike. Ovaj rad može se promatrati i kao prilog

⁶ Ivo BANAC, *Nacionalno pitanje u Jugoslaviji*, Zagreb 1987., 401.

⁷ Fernand BRAUDEL, *Struktura svakidašnjice*, knj. 1, Zagreb 1992., 611.

izučavanju geneze hrvatskog pogleda na bitne atribucije suvremenih društvenih datosti, poput integracija i univerzalne kulture, u kojima dominiraju američki utjecaji.

U jednoj ranijoj noveli, početkom dvadesetih, Miroslav Krleža kroz lik novopečenog Zagrepčana iznosi sljedeće zapažanje: "Grad! Taj takozvani bijeli grad! Ta takozvana prijestolnica Trojednice! Ta naša Atena! Taj biser među našim gradovima. Taj naš 'velegrad'! - Da! To je sada velegrad! Tu ima sada američkih prospekata, ravnih, kao da si ih linirom povukao. I voda će se regulirati, i sazidat će novi mostovi, i silno će grad nabujati! Narast će! Bit će doista pravi, američki velegrad! Sazidat će se novi kolodvori, nove široke ulice, bit će prava milota!"⁸

Ova literarna projekcija američkog predloška u hrvatski milje izravno svjedoči o popularnom sagledavanju Amerike još u k.u.k. razdoblju. Zanimljivost predstavlja isticanje američkog grada kao razvojnog regulativnog koncepta kome treba težiti hrvatska metropola. Usprkos bliskijih primjera Pešte, Beča ili Praga, odnosno Krleži dražeg „umjetničkog” Pariza ili imperijalnog Londona, „uglata” perspektiva „američkog velegrada” bliža je zamišljenoj slici „idealnog grada” u očima bivšeg honveda, sada zagrebačkog nadstražara Florijana Kranjčeca.⁹ Ova „svjesna” Krležina konstrukcija zacijelo odražava jedno od popularnih viđenja i određenja Amerike, koje je napose relevantno za pojavu iseljavanja iz Hrvatske. Novi svijet je pučki ideal prosperiteta i modernizma, odnosno urbanizacije, čiji je najeklatantniji izraz „američki velegrad”. Premda uz dijametralno oprečne ocjene i u izmjenjenom kontekstu današnjih prilika u Hrvatskoj i danas se može zapaziti viđenje Amerike kao sinonima za urbanizirano društvo: „Sociološko-antropološki izvor antiamerikanizma također je već pedeset godina nepromjenjiv. Amerika je i 1945., kao i danas, bila prije svega drugog urbani ideal...”¹⁰

«Obzorovi» novinarski prikazi američkog velegrada u sebi sadrže sva bitna obilježja predstave o Americi i Amerikancima kakvom je oblikuje zagrebački list. Po formi i sadržaju ti prikazi predstavljaju svojevrsne novi-

⁸ Miroslav KRLEŽA, *Smrt Florijana Kranjčeca*, Novele, Zagreb 1948.

⁹ U *Amsterdamskim varijacijama* iz 1934.g. (*Evropa danas*, Zora, Zagreb, 1934., 48.-49.) Krleža kritizirajući planetarni pohod američkog filma - „od Malajskih ostrva do Transvala i od Koprivnice do Grenlanda” - daje izrazito negativno viđenje američkog globalnog kulturnog upliva; američki film - „rafinirana inspiracija gospode Goldwyn-Mayera i Foxa” - postaje predmetom literarne anateme, izrečene u tipičnoj „krležijanskoj” bujci bespoštednih riječi: „Ova hollywoodska svjetiljka postala je nov opijum masa i naroda, opasniji od religije, čija opojna snaga u nargilama crkvene nauke već prilično slabi. Trovanje svakog, pa i najnevinijeg ličnog ukusa, krivotvorenje čovjeku više-manje prirodnog smisla za 'lijepo', proračunano ubijanje i rafinirano prljanje najintimnijih ljudskih uzbuđenja i svake iskrene emocionalnosti, svjesno skretanje u smjeru precjenjivanja društvenih laži, zločinačkih podvala i obmana svake vrste, veličanje najispraznijeg poslovnog uspjeha...”. Opširnije vidi u A. BING, n. dj., 169.

¹⁰ Miljenko JERGOVIĆ, „Beži Yankee, cug bu ti pobegel”, *Feral Tribune*, 29. VI 1998., 15.

narske sinteze viđenja američke kulture i društva, te u tom smislu možda najpotpunije ocrtavaju doživljaj Amerike kao cjeline.

Premda je velika većina članaka posvećena tek nekolicini američkih velegradova, među kojima po broju priloga odskaču New York i Chicago, vrtoglava urbanizacija Amerike¹¹ i u tom kontekstu posebnost velikih gradova, jedna su od najstandardnijih američkih preokupacija zagrebačkog «Obzora». To bez sumnje ukazuje na posebnu pozornost koju čitateljstvo, odnosno uredništvo «Obzora», pridaje tom aspektu sagledavanja Amerike i američkog društva.

Kao što je naznačeno, tema američkog velegrada u sebi povezuje gotovo sve važne komponente prikazivanja američke paradigme; to se podjednako odnosi na općenite značajke koje se stereotipno pripisuju Americi poput bogatstva, grandioznosti, modernizma ili kontravorze, kao i na niz pojedinačnih i vrlo raznolikih sadržaja koje čine presjek interesa za Ameriku: različite manifestacije američkog načina života, etničku, vjersku i kulturnu slojevitost američkog naroda, visoku tehnologiju i graditeljstvo, kulturne sadržaje ili pak pojedinačne društvene fenomene poput prohibicije i djelovanja osebujnih vjerskih zajednica.

Može se zaključiti kako članci o gradovima svojim bogatstvom predstavljaju snažan kontrast u odnosu na „suhlje” izvještaje i analize u kojima se SAD pojavljuju, primjerice, kao politički moderator ili privredna velesila. Za razliku od relativno suhoparnih faktografskih prikaza dnevnih tema, u kojima prevladavaju aktualni politički i ekonomski sadržaji koji se odnose na Ameriku, priče o američkim metropolama odlikuju se posebnom slojevitošću i plastikom. To je ujedno i razlogom uvrštavanja povećih fragmenata pojedinih tekstova, koji uz zanimljiva zapažanja i obilje raznovrsnih informacija, omogućavaju uvid i u stil oslikavanja, kao važne komponente ilustracije doživljaja Amerike.

Napisi koji se u općenitijem kontekstu bave američkim gradovima spadaju u kategoriju priloga koji su manje podložni perspektivi dnevnog događaja. Novinski prilozi mogu se uvjetno podijeliti na one koji sadržajno uporište imaju u događajima, odnosno pojavama različitog trajanja. Dakako, ova suptilnija razlikovna obilježja nisu ograničena samo na članke o američkim gradovima, niti se odnose na sve priloge koji se njima bave.

Sadržajna raznovrsnost koju u sebi kondenzira tema velegrada vrlo se često manifestira kao „oprečnost u cjelini”. Slojevitost sadržaja u pojed-

¹¹ Vidi u Andre MAUROIS, *Povijest Sjedinjenih Američkih Država*, Zagreb, Naprijed, 1960., 447.: „U razdoblju između 1900. i 1940. Amerika se isto tako brzo mijenjala, kao i između 1860. i 1900. Gradovi su i nadalje nastavili proždirati sela. Od stotinu trideset i jedan milijun stanovnika u 1940., sedamdeset i četiri milijuna živjela su u gradovima.” O tom fenomenu piše i Obzor: „U jednom listu što izlazi u Washingtonu mogla se prije nekoliko dana pročitati slijedeća vrlo čudna vijest: ‘Nestali! Tijekom posljednjih dvadeset godina izgubilo se četiri i po milijuna seljaka u trgovišcima i gradovima naše države. - Onaj, koji ih uzmgone pronaći, neka ih izvoli odaslati ovamo, gdje su prije boravili i gdje se nalaze i danas roditeljski domovi - Ujak Sam.’”; vidi člana- k”Zašto nestaje seljaka”, *Obzor*, 8. IX 1929., 4.

nom materijalu, a zatim i šarolikost samih priloga o američkim metropolama, rezultiraju živopisnim kontrastima u kojima predstava Amerike često poprima konture kontroverznog. Jedna od općenitih značajki koje se pripisuju američkom sadržaju, a očituje se i u pojedinim aspektima prikazivanja američkog velegrada, je (prividni) paradoks: Metropole su često isticane kao reprezentativna metafora, pa i personifikacija Amerike, premda, istovremeno, mnogi autori s pravom upozoravaju kako velegrad nije tipična Amerika.

Prikazivanje američkih gradova počesto se iskazuje na „američki način” - slikovitim opisima prošaranim beskonačnim nizanjem brojki od kojih „zastaje dah”. „U gradu superlativa - veliki newyorški ponor”, naslovio je zagrebački novinar prikaz o dojmovima koje stiže namjernik pri susretu s čudima najvećeg grada Sjedinjenih Država.¹² Slikoviti opisi umjetnog «Grand Canyon» popraćeni su nizovima ilustrativnih brojčanih podataka, uključujući i razne komparativne pokazatelje koji New York-Ameriku (u usporedbi s ostatkom svijeta) izdvajaju kao jedinstveni civilizacijski fenomen.

Monumentalna složenost „superlativnog ponora - New Yorškog košmara” počiva na stereotipnom postulatu - najpokretnijem pokretaču američke nacije i američkog bogatstva, svemoćnom dolaru; motiv zarade - ili kako je to najspretnije izrazio američki predsjednik Calvin Coolidge: „Posao Amerike je posao!” - provlači se kroz pitoreskno oslikavanje New Yorka: „S New-Yorkom mora posjetioca po prvi puta da upozna jedan njegov građanin. Utisci se tada potenciraju. Čovjek se vozi s američkim prijateljem i ovaj mu pokazuje sve znamenitosti i sva čudovišta svojega grada. Način, na koji on to čini je poučniji, nego sadržaji hiljade putnih vodiča zajedno. Čovjek saznaje koliko je dolara stajala ova zgrada, onaj neboder i ovaj institut, a uz to i to, da newyorška pošta otpravlja dnevno 10 milijuna pisama, da u New-Yorku imade više Talijana nego u samom Rimu, više Iraca nego u Dublinu, više Nijemaca nego u Bremenu. Da New-York imade više telefonskih spojeva nego London, Pariz, Berlin, Madrid i Rim zajedno. Da se u tom gradu nalazi pet najvećih mostova na svijetu, od kojih je svaki dug barem jednu milju. Da je u toj metropoli svaki dan otvoreno 2.000 kazališta i kinematografa i 1.500 crkava. Da u New-York dolazi dnevno više od 300.000 posjetnika i da svake sekunde stiže po jedan osobni vlak. Da se u tom orijaškom gradu prosječno obavlja svakih 13 minuta jedno vjenčanje, a svakih 6 minuta jedan porod, da se svake 51 minute dogotavlja jedna zgrada, da električna željeznica u New-Yorku prebaci godišnje 452 milijuna putnika, da je uređenje vodovoda od Catskill Mountins stajalo 176 milijuna dolara, a izgradnja podzemne željeznice 300 milijuna dolara. Da porezna vrijednost privatnog imetka u metropoli iznaša 8 i pol milijarda. I tako dalje. (...)

¹² „U gradu superlativa - Veliki new-yorški ponor”, *Obzor*, 18. IV 1929., 4.

Preleti li prolaznik okom niz to more prozornih stakla i onda ga hvata vrtoglavica i kada onda konačno ipak ugleda komadić neba, čini mu se kao da će se ta kamena gromada sa jedne i sa druge strane ulice srušiti na njegovu glavu. Kada se čovjek privikne na taj pogled, počinje da shvaća govor koji dolarske palače šapuću u uho Američaninu. One mu govore: 'Koliko si ti uštedio, koliko si dolara danas zaradio? Stegni se malo, pa ćeš možda i ti moći jednom da si sagradiš takovu kuću kao gospodin Wodworth, koji je otvorio nekoliko dućančića, u kojima su se prodavale jeftine malenkosti i onda sagradio gotsku crkvu, u kojoj se doduše ne moli, ali u 60 spratova danomice 14.000 ljudi zaslužuje dolare.' (...)

U jednom neboderu, koji je u svojem podzemlju imao veliku restauraciju, smo ručali. Čim smo ušli u taj neboder pred nama se je stvorio jedan drugi mali grad sred ovog velikog grada. U prvom spratu se nalazi restaurant. Drugi sprat je banka, a treći sprat je stanica podzemne željeznice. Sred toga restauranta nalazi se brzovoz, koji na bijeloj vrpci, koja pada u jednu košaru donša neprestano najnovije burzovne tečajeve. U restauraciji jedu samo oni ljudi koji imaju vremena. Poslovni ljudi jedu po hodnicima, jer je vrijeme novac...¹³

U dijelu «Obzorovih» priloga američka metropola viđena je kao dinamični produkt osmišljenog razvoja koji živahno korespondira s općim napretkom znanosti i tehnike. Ona je izraz posebnosti američkog vremena (te dakako specifično američke „prostranosti prostora”) koga obilježava visoka frekvencija društvenih promjena jedinstvenih u dotadašnjoj povijesti. Jedna od bitnih manifestacija američkog razvoja, kako ga vidi tisak, jest urbanizacija i planska izgradnja gradova. U usporedbi s europskim gradskim ekvivalentom koji je zgusnuto tisućljetno taložište povijesnih datosti - opterećeno sadržajnim i prostornim ograničenjima, američki velegrad je praktičan, funkcionalan i dosljedno uvriježenoj slici, futurističan („idealni jedan metropolis, kakvoga sebi dosada nismo usudili ni zamisliti”).¹⁴

U tom pogledu američki gradovi su poput automobila ili radiofonije viđeni kao trijumf modernog doba; i u njihovom razvoju susreću se i isprepliću invencija, tehnički napredak, planiranje i organizacija, standardizacija, te dakako, izbirljivi konzumerizam: „Američani više ne grade svoje gradove, kako to odredi slučaj ili momentana potreba. Tu se metodički spremaju planovi za bližu i dalju budućnost - često i nekoliko generacija unapred. Chicago je u tom smislu počeo prednjačiti. Već pred nekoliko godina nastalo je ondje ambiciozna osnova za Chicago budućnosti - „Greater Chicago”, kako samosvjesni građani ovog ozloglašenog velegrada, prozvaše svoju domaju. Ovim planom točno je određena izgradnja Chicaga za nekoliko decenija unapred, a opća regulatorna osnova provodi se sistematski svake godine prema stanju gradskih financija.”¹⁵

¹³ Isto.

¹⁴ “Greater Chicago i Metropolitan New-York - Veličanstvene regulatorne osnove američkih velegradova - Kako američki gradski oci misle na budućnost”, *Obzor*, 17. I 1930., 4.

¹⁵ Isto.

Perspektiva života u velegradu analizirana je u istom prilogu na primjeru razvojnih planova New Yorka. Apologetski zagovarajući modernizam Amerike, novinar svojim oduševljenjem više svjedoči o općoj pojavi fascinacije Amerikom, nego što realno analizira razvojne mogućnosti najvećeg grada svijeta (danas bi možda doživio veliko razočarenje): „U Metropolitan New York ne će raja stanovati u dubokim podrumima, dok se rijetki izabranici blaže u vrtovima, koji imitiraju izgubljeni Eden. Pomenuta regulatorna osnova predviđa brojne parkove, široke ulice, kuće, gdje odasvud može da dopire svjetlo i toplina, zračne poslovne prostorije, apsolutnu čistoću, spretno i nesmetano odvijanje prometa bez buke, prašine i gužve - jednom riječi idealni jedan metropolis, kakvoga sebi dosada nismo usudili ni zamisliti.”¹⁶

Otkriva se i tajna američkog uspjeha - planiranje i organizacija rada, te ogroman kapital, koji je, dakako, moguće prikupiti samo u Americi: „Osnovu, koja predviđa, da će se do godine 1965. pučanstvo New Yorka podvostručiti, izradjivalo je punih sedam godina 150 inženira, arhitekata, umjetnika, prometnih stručnjaka, a to je stajalo oko milijun dolara. Koji vanamerički narod može da si priušti ovakav luksus, koji zapravo i nije luksus, već iznimno uloženi kapital? U ovom slučaju nabavila je potrebna sredstva jedna filantropska zaklada, kakovih u Americi ima hvala Bogu dosta.”¹⁷

U pozadini fascinacije američkim velegradom «Obzor» otkriva i oprečne motive koji zatamnjuju glamurozni sjaj metropole i bacaju sjenu na stereotip o „organizacijskom talentu američke nacije”. Gradovi su središta administrativne i financijske moći i kao takvi izloženi političkim smicalicama i malverzacijama krupnog kapitala, što je tema jednog priloga. Početkom 1930. godine, kako izvješćuje «Obzor», „Chicago - raskošna prijestolnica Midlanda i jedan od najljepših američkih gradova”, pao je pod stečaj „zbog nemogućnosti da isplati 270 milijuna kratkoročnih dugova, kao i 11 milijuna dolara potrebnih za primanja javnih službenika, učitelja, policije, vatrogasaca itd.”¹⁸ Viđenje Amerike, kao zemlje u kojoj sve besprijekorno funkcionira i „u kojoj se plaćaju dugovi”¹⁹, ozbiljno je dovedeno u pitanje: “Sve je zapelo. Škole i bolnice nemaju svijetla ni ogrjeva, jer od kolovoza prošle godine nije plaćen ni jedan račun. Jedino zalagaonice rade punom parom, jer gradski činovnici i namještenici, pa i mnogi vjerovnici koji od gradske općine potražuju velike svote, nemaju od čega da žive. Kućevlasnici, kojima 40.000 gradskih namještenika duguje već mjesecima i mjesecima stanarinu počeli su otkazivati svojim stanarima i bacati ih sudbenim putem napolje.”²⁰

¹⁶ Isto.

¹⁷ Isto.

¹⁸ „Chicago pred stečajem - Kako je prijestonica Midlanda zapala u novčane nepravilike? - Banke, 'politika' i gradska općina”, *Obzor*, 22. II 1930., 4.

¹⁹ „Kako žive nezaposleni u Americi?”, *Obzor*, 17. X 1931., 4.

²⁰ „Chicago pred stečajem”, *Obzor*, 22. II 1930., 4.

Uz pojašnjenje uzroka kolabiranja metropole, u ulozi „dobrog momka” otkriva se običan mali građanin (stanovnik Chicaga) koji isprovociran korupcijom i nesposobnošću gradskih vlasti metodom organiziranog građanskog neposluha potvrđuje „e pluribus unum” načelo američke demokracije, tj. model „demokracije odozdo”: „A kako se ova katastrofa uopće mogla desiti? Chicago je doduše poznat zbog svog luksusa ali gradska imovina je tolika da ni najveće raspikućstvo ne bi moglo uzrokovati ovakav slom. Da - ako se ne udruži sa politikom. ‘Politika’ ne znači u Americi sasvim isto što i kod nas u Evropi, a i posljedice ove ‘politike’ su prilično drukčije. Evo što se desilo u ovom slučaju: Glavni i praktično jedini dohodak grada Chicaga je porez na gradsko zemljište. Na temelju točnih procjena ubire se naknadno porez, a općina izdaje za to vrijeme posebne bonove, Tax Anticipation Warrants, koje su sve banke dosada primale. Ali godine 1927. pojaviše se na poprištu uplivni neki ‘političari’, koji su otkrili da zemljišta nisu dobro procijenjena i da treba revidirati katastar po modernim načelima. Posljedica tih ‘modernih načela’ bila je ta da su najskuplja zemljišta u City-u (takozvani ‘Loop’) gdje se nalaze glavna banka, odjednom ‘pojeftinila’, dok su predgradja, gdje stanuje gros chicaškog pučanstva postala najednom za 400,000.000 vrijednija. Stanovnici Chicaga su pitomi i resignirano primaju udarce sudbine u obliku korupcije i raznovrsnih razbojstava. Ali ovaj puta energično su se uprli i diljem 1929. nije uopće uplaćen nikakav porez. A banke, koje su i te kako profitirale novom procjenom zemljišta, prve su odbile gradske bonove, što je i potpuno razumljivo, ako bar donekle poznamo američke prilike. A newyorške banke požurile su se, da i izreknu svoju solidarnost sa chicaškim bratskim poduzećima. Politika? Da ‘politika!’”²¹

Prikaz narednog članka zanimljiv je jer se bavi s dva značajna pitanja koja se pojavljuju u okviru velegradske problematike: modernizacijom i društvenim uvjetima u kojima se ona odvija. U mnogim novinskim člancima modernizacija Amerike (pa tako i gradova) često je nekritički prikazivana kao linearan proces, a slijedom takvih ocjena tehnološki napredak nerijetko se predimenzionirano prikazuje kao jedno od implicitnih obilježja američkog razvoja.

U dijelu «Obzorovih» priloga, te pojave se postavljaju u šire društvene okvire koji ih realno određuju. Posredstvom novina doznajemo o gradovima kao pozornici nadmetanja interesa velikih kompanija i gradskih magistrata. Naredni prilog zanimljiv je kao prikaz određenog društvenog konteksta u kome se povezuju interesi velikih kompanija, opći društveni interes i modernizacija:

„Nakon četrdesetogodišnje borbe uspelo je konačno općini grada NewYorka da nešto djelotvorno poduzme, kako bi se za navijek izbrisala sa lica zemlje ozloglašena ‘Death Avenue’ - avenija smrti. Tako se naime neslužbeno zvala 11. avenija, kojom djelomično prolaze pruge velike ‘Grand Central’ željezničke kompanije, koju je osnovao još stari Vanderbilt. Već od

²¹ Isto.

prvog dana ugrožavala je ta željeznička linija živote siromašnog pučanstva koje stanuje u onom dijelu New Yorka, ali kad se je još automobilski promet ovako razvio porastao je i broj prometnih nesreća u strahovitim razmjerama. Ali moćna željeznička kompanija nije se htjela odreći zajamčenih svojih prava usprkos očitoj nemogućnosti da se to stanje održi. Konačno je pobijedila New Yorška općina (temeljita regulacija zapadnog dijela grada, gdje se nalazi i pomenuta 'Death Avenue')."²²

Ne manje zanimljiv, premda sporedan motiv u istom prilogu, jest kratka kronika žalosne sudbine jednog od najpopularnijih pučkih simbola Amerike – usamljenog junaka američkih prerija, kauboja; suočen s „protivnikom koga ne može ustrijeliti” - progresom moderne Amerike, zalutali „cowboy u New Yorku” - živopisni kuriozitet velegradskih ulica - doslovno postaje „žrtvom” neumoljivog progresu: „Revitalizacija gradske prometnice nesmiljeno je brisala živopisne anakronizme koji su resili metropolu. (...) Kad je Vanderbiltova željeznička kompanija nabavila ova zemljišta u 11. aveniji bio je promet u tom predjelu New Yorka sasvim neznatan. Ipak je već onda stavljen kompaniji uvjet, da vlakovi kroz grad smiju voziti samo tako brzo kao što može kasati dobar konj. Ta prometna klauzula održala se sve do danas, a izvršavala se tako doslovce, da su vlakove pratili specijalni cowboys na konjima, koje je 'Grand Central' dobavljaao direktno sa zapada. Tako se stranac danomice mogao diviti čudnome prizoru, koji nikako ne pristaje u američku metropolu: zadimljene lokomotive i golemi teretni vagoni na gradskim ulicama, a prate ih cowboys u slikovitim svojim odorama! Tog anakronizma sada će definitivno nestati.”²³

Regulacija prometa u velikim urbanim središtima predstavljala je značajan problem s obzirom na neprekidno uvećavanje populacije, teritorijalno širenje grada i osobito, sve veći broj automobila na gradskim ulicama (što je vidljivo iz mnogih «Obzorovih» priloga). Modernizacija prometnica, sredstava javnog transporta i regulacija sve gušćeg saobraćaja - kao vidovi razvoja metropole, standardan su tiskovni sadržaj. U tom kontekstu pojavljuju se i izvještaji o različitim rješenjima, napose tehničkim inovacijama, koje mijenjaju fizionomiju velegrada. Novinar, autor «Obzorovog» priloga o New Yorku, analizira praktičnu primjenu jednog od najnovijih američkih izuma za regulaciju prometa. Skeptičke ocjene funkcionalnosti cestovne novotarije kojom gradski magistrati pokušavaju izaći na kraj s prometnim košmarom, zanimljiv su primjer prognostičkog nagađanja o ugrađivanju inovacija (futurističkih zamisli) u svakidašnji život. Premda je riječ o Americi - „gdje je sve moguće” - čini se, kako su preagilni Amerikanci ovog puta pretjerali u svom nadmetanju s budućnošću, sugerira u zaključku autor «Obzoro» članka, znalački se osvrćući na najnoviji tehnički eksperiment ugrađen na ulice New Yorka. Riječ je o semaforu.

²² „'Avenija smrti' u Newyorku - Željezničke lokomotive i cowboys na gradskim ulicama - Komunalni problemi metropole na Hudsonu”, *Obzor*, 16. VIII 1929., 4.

²³ Isto.

„Svaka ulica ima po prilici 20 brojeva između avenije i slijedeće ulice, a svaka avenija 100 između ulice i susjedne avenije. To omogućuje da se čitav promet, koji ide s istočne strane prema zapadnoj, na dani znak zaustavi i da se nakon dva časa nanovo pusti napred, dok se promet sa sjevera prema jugu zadrži. Kod svakog se raskršća može vidjeti svjetiljka. Katkada je doduše samo po jedna svjetiljka na dva ili tri raskršća, ali se ona uvijek može vidjeti. Crveno svjetlo znači da promet mora stati, a zeleno da je prolaz slobodan. Na glavnim su raskršćima podignuti usred cesta brončani tornjevi, na kojima su smještene svjetiljke, ali se gradjani sada gorko tuže, da je 150.000 za njih potrošenih dolara prosto bačeno u tutanj, budući da su takovi tornjevi sa svim beskorisni, tako da se skoro imaju srušiti. Da bi sigurnost na glavnim raskršćima bila što bolja, postavljeni su redari sa zviždaljkama. Svaka dva časa oni zazvižde, a crveno se i zeleno svjetlo izmjeni. Na prvi zvižduk čitav promet stane; na drugi čitav zaustavljen promet kreće dalje. Oštar se zvižduk zviždajke čuje na stotine jarda unaokolo, usprkos neprestanog žamora gradskog prometa.”²⁴

U prikazima velegradskog života ne izostaju ni detalji poput komunalne problematike. Prilikom boravka newyorškog gradonačelnika Walkera u Berlinu, zdravstveni komesar New Yorka, dr Schroeder održao je zapaženo predavanje o higijenskim mjerama u New Yorku, o čemu izvještava i «Obzor». Iz opširnijeg predavanja zagrebački komentator izdvaja nekoliko zanimljivijih informacija, koje na pomalo bizaran način povezuju komunalije, mentalno zdravlje, zarazne bolesti i rase.

Kao jedno od najvažnijih pitanja kojim se bavi gradska uprava New Yorka, istaknut je „problem buke”, za koju se kaže kako je „utvrđeno da nepovoljno djeluje na živčani sistem pučanstva”; pored toga „osobit problem velegrada predstavlja prevencija širenja zaraznih bolesti s obzirom na prisustvo najraznovrsnijih naroda i rasa, tako da se poduka mora vršiti i suviše individualno.”²⁵ U članku se navodi i nekoliko podataka koji ilustriraju složenost funkcioniranja velegradskog organizma: dnevne potrebe New Yorka za održavanje sanitarnih potreba zahtijevaju rad 70.000 radnika na prikupljanju i odvozu smeća sa 3.000 automobila koji opslužuju 700.000 kuća (uključujući i hotele). Samo dnevna potrošnje vode iznosi 2.800.000 litara.²⁶

Nezaobilazne, i možda najpitoresnije stranice velegradskog života u Americi, odnose se na dokolicu - raznovrsnost ponude tržišta zabave i usluga u velikom gradu. Ta vrsta članaka tematski je posebno primamljiva čitateljstvu i stoga vrlo često zastupljena, te se može smatrati vidom američkog sadržaja koji predstavlja značajnije ilustracije oblikovanja predodžbe o Americi i Amerikancima. Mnogi prilozi u kojima je zabava središnja tema

²⁴ „Kako je New-York organizirao ulični promet - Prometni stražar u New-Yorku”, *Obzor*, 24. VI 1929., 4.

²⁵ „Održavanje higijene u New Yorku - Jedno predavanje Dr. Schroedera”, *Obzor*, 17. VII 1931., 4.

²⁶ Isto.

ne ograničavaju se samo na taj aspekt, već kroz prikaze dokolice oslikavaju svu slojevitost života u Americi.

Velegradski ritam dana i noći u kome se smjenjuju predanost radu i podjednaka odanost zabavi odvija se u kontroverznom kozmopolitskom ozračju - „babilonskom” šarenilu gradske vreve, u kome se prelamaju ekstravagancija i uprosječenost, socijalne privilegije i diskriminacija, organiziranost i anarhija, zakon i kriminal, čudoređe i porok, perspektiva malih ljudi koji ne znaju za zabavu i onih koji za nju i od nje žive jer „...američka je pozornica neporecivo najinteresantnija i najzabavnija pod suncem.”²⁷

Narednih nekoliko članaka bave se tim aspektom velegradskog života, otkrivajući američku metropolu kao sadržaj veoma složenog presjeka. Pozornost valja obratiti na komparacije i bogatstvo stilskog izričaja kao značajnog sredstva u oblikovanju slike o Americi. Prikaz prvog priloga - u kome se opisuje doživljaj Broadwaya noću - odlikuje mnoštvo ushićenih impresija na granici fantazmagorije: „jedinstveno čudo ovog svijeta”, „pravi moderni, živi, realni Babilon”, „svjetlo Broadwaya ima posebnu misiju u čovječanstvu”:

„Broadway je noćno srce New Yorka. Bez Broadwaya New York ne bi bio ono što je, šarena i bučna košnica naroda i rasa, faktična metropola Sjedinjenih država, grad sa milijunima električnih svjetiljki, koje noć pretvaraju u sunčani dan, Sodoma i Gomora jazz banda, život u neprestanom viru zarade, zabave, ljubavi, mržnje, zločinstva i smrti.

(...) Londonski Piccadilly je samo mali brat Broadwaya, a pariška Place d'Opera njegova kreposna sestra. Broadway! To je čudo, jedinstveno čudo ovog svijeta. U fantastičnom svjetlu bezbrojnih dućanskih izloga, kazališta, kinematografa, kabareta, trgovina i njihovih reklama, vrtlogu čudesnih pismena, koja najednom zasjaju crvenim, zelenim ili modrim svjetlom na Obzorju Broadwaya, kreće se najšarolikija gomila svijeta, pravi moderni, živi, realni Babilon rasa, naroda, plemena. Vide se sva lica, slavenska, židovska, latinska, germanska, crnačka, kineska, japanska, mongolska, indijska. Može se osjetiti osjećaj, da se prolazi forumom staroga Rima. Ali stari Rim nije ipak nikada vidio tako šaroliku publiku. Ali je dovoljno baciti jedan pogled na Broadway noću, da se utvrdi, da to nije Amerika, to je veliko evropsko tržište svih rasa i naroda, još više, to je forum modernog doba. Jedan posjetnik sa Marsa ili neki čovjek iz srednjeg vijeka mogao bi sa mnogo vjerojatnosti pomisliti, da svjetlo Broadwaya ima posebnu misiju u čovječanstvu.

(...) U tom noćnom šarenilu naroda, rasa i predstavnika egzotičnih plemena Afrike, Amerike i Azije, u toj vrevi i neopisivoj buci, u tom moru svjetla, najednom se pojavi družba Vojske Spasa (Salvation Army) ili povorka predstavnika neke od brojnih reformatorskih družina, kojima obiluje Amerika, te počne pripovijedati na sred Broadwaya da je ovaj svijet prolazan, da treba živjeti za spas duše, da se treba brinuti za nezaposlene i

²⁷ „Smijeh u džungli”, *Obzor*, 31. I 1933., 2.

gladne, za nahode i iznemogle starce, ili recitirati na glas biblijske stihove. Mnštvo, se medjutim stalno valja gore dolje, svjetla se žare u tami noći, a samo po nekoji znatizeljnik sluša pripovijedanja i recitiranje Biblije. Ako se po neki i skloni da slijedi Vojsku Spasa, to je samo kap u oceanu mnoštva Broadwaya. Najednom se medjutim čuje vika i zapomaganje, naravno ako ste u neposrednoj blizini dotičnog mjesta, jer inače buka i žamor mnoštva, urlanje automobilskih sirena i kričanje radia zagluši sve ostalo što se dogodi na Broadwayu. To je grupa kreposnih žena, predvodjena pastorom, provalila u neki dancing, te je protjerala goste, koji su, uz slobodno točenje alkohola promatrali i divili se jedva pokrivenoj golotinji neke plesačice. Krijeposna ekspedicija je razjurila goste. Te se noći vjerojatno ne će u tom dancingu nastaviti sa orgijama. Ali će za to već sutra biti trostruko posjećen. Jer Amerikanci jure upravo u ona zabavišta, koja su nastradala od provala posljednjih new-yorških puritanaca. Tako ide od noći u noć život na Broadwayu, uvijek čudesno zanimljiv, uvijek fantastičan, uvijek zavodljiv i neodoljiv.”²⁸

Od mnoštva prikaza odabran je još jedan koji oslikava prizore noćnog života u New Yorku. Članak povezuje prepoznatljive sličice „mnogih lica Amerike”, koje su zastupljene i u drugim «Obzorovim» priložima (npr. o prohibiciji, kriminalu, društvenoj šarolikosti i sl.). Za razliku od prethodnog članka, prilog je pisan u dokumentarnoj maniri s osjećajem za nijansiranje i detalj. Anegdota o postavljanju kazališnog djela Bernarda Shawa lijep je primjer – karakterističnog motiva - „nesuglasja” američke i europske perspektive, ovog puta u pogledima na umjetnost.

„Kad New York sklopi oči to još ne znači da on i spava. Sedam do osam časaka prije jedanaest sati u noći svršavaju predstave u svim kazalištima, da bi publika mogla pravovremeno stići na posljednje vlakove koji voze u predgradja. Prije nekoliko godina htjelo je Guild kazalište da prikazuje jedan komad od Bernard Shawa i poslalo je piscu ovaj brzoglav: ‘Molimo skratite komad, pošto vozni red naših željeznica ne dopušta toliku duljinu.’ Shaw im je na to brzoglavno odgovorio: ‘Promijenite vozni red’. Medjutim oni koji ne žele da se tako rano vrte svojoj kući mogu da se ugodno zabave preko cijele noći.

U New Yorku ima na hiljadu lokala, koji rade po noći, tako da se čovjek, naravski koji ima dolara, ne treba bojati da će ostati na ulici. Broadway ili kako ga u Americi zovu ‘The Great White Way’ pliva u moru svjetla tako da se novine mogu čitati na ulici kao po danu. Glazba, ples i hiljade drugih uživanja čeka na te. Alkohol je doduše zabranjen, ali na sve strane vide se pijani ljudi. Kriomčari alkohola uz opasnost života dobavljaju najskupocjenija pića i prodaju ih uz skupe novce.

(...) U pokrajnim sobama ovakovih lokala igraju se karte ili kakva druga hazardna igra. Hrpe dolara gomilaju se na stolovima, a požudne oči posma-

²⁸ „Noćno srce New Yorka - Broadway, Piccadily i Place de l’Opera - Vrtlog modernog života u noćnom Broadwayu - Simfonija reklame”, *Obzor*, 16. XII 1932., 4.

traju kako novac prolazi iz ruke u ruku. Često puta zna doći do racije, a tad se većina gostiju ovih lokala razbježi na sve strane, jer svaki od njih ima po nešto na duši. Ali nije rijetkost da se mjesto redarstva pojave maskirani razbojnici i opljačkaju prisutne do gola. Često puta su oni odjeveni kao redarstvenici i tek kasnije gosti saznadu s kim su imali posla. Ima međutim lokala u New Yorku u kojima imaju pristup samo izabrani. Nije lako dobiti pristup u takve lokale. Za stranca su sva mjesta 'zaposjednuta'. Na vratima takvih lokala stoje portiri i sprečavaju ulaz nepozvanima. U tim lokalima zabavlja se creme new-yorškog društva, najbogatiji i najmoćniji ljudi Amerike. Svote koje se tu potroše za jednu noć prelaze računsko znanje običnog smrtnika.

Okolo Grand Centrala buji najšareniji život i bije najživlji tempo uličnog života u New Yorku. Grand Central, koji izgleda nizak i masivan prema orijaškim zgradama, koje se nalaze u njegovoj blizini, jeste stanica na kojoj izlaze, poslije 30-35 minuta vožnje, skoro svi stanovnici predgradja i okolice orijaškog grada. Tu vidite najrazličitije tipove i najšareniju masu: industrijske radnike, poljodjelce, činovnike, našminkane dame, radničke žene sa djecom, sumnjive banditske tipove, elegantnu gospodu. Sve u paklenom tempu brzine izlazi na ulicu, mješa se sa kilometarskim kolonama taksija, i gubi u dubini orijaškog grada.”²⁹

U novinarskom pogledu na američki velegrad nije izostala niti ptičja perspektiva. «Obzor» prenosi dojmove jednog od putnika „Grafa Zeppelina” povodom dolaska njemačkog zrakoplova u Los Angeles.

„Bilo je već kasno u noć, a vožnja nad obalom Kalifornije bivala je sve čarobnijom. Sve sama pomorska kupališta i ljetovališta i mora svijetla. I onda - milijuni svjetlucah iskrice: Hollywood i Los Angeles, kuda smo proletjeli između pol 2 i 2 sata. Dolje bilo je očito sve živo i budno. Stotine i stotine reflektora pozdravljalo nas je iz filmskih ateliera, dok je iz Los Angelesa dopirala strahovita buka i larva, koju si nismo mogli protumačiti. Kao da su izmislili nove neke strojeve za bučenje, o kojima Evropa ni ne sanja. (...) Čitav grad izgledao je kao golemi jedan sag od baršuna, izvezen bijelim, crvenim, modrim i žutim svjetlima, tako da su nastajale najčudnije geometrijske figure”.³⁰

Kao kontrast glamuroznim prikazima velegradskog života povremeno se pojavljuju prilozima koji manje živopisno, ali zato suptilnije, pronicu u pore velegrada. Ulazeći u fizionomiju svakodnevnice prosječnog malog čovjeka, stanovnika New Yorka, u tekstu koji odiše tonovima socijalnog realizma, otkriva se jedna druga Amerika. Kult dolara i mukotrpan rad pretvaraju se u nedjeljnoj dokolici malog čovjeka u ispraznost i učmalost sredine kojoj pečat daju „američka industrija i trgovačka spremnost” ili kako je to sumorno sažeo suvremeni američki pjesnik Tom Waits: „Sve je tek dolar u ovoj kutiji” („Everything’s a dollar in this box”).

²⁹ „Noćni život najvećeg grada na svijetu - Kad New York sklopi oči” - *Obzor*, 5. X 1929., 4.

³⁰ „Noću nad Kalifornijskom obalom”, *Obzor*, 29. VIII 1929., 4.

„Stanovnik New Yorka ne zna što bi započeo na taj dan počinka, jer tempo radnog dana ispunjava njegov život, da se preko nedjelje dosađuje. To je u njegovom poslu jedan izgubljeni dan. On najradije spava na taj dan do podne. To je jedno drastično sredstvo protiv dosade pred kojom on kapitulira kao pred neprijateljem i koja u njemu radja samo jedan osjećaj nevoljkosti. Njemu je dugočasno i nešto ga tjera da bilo što započne i toga radi su tamo tako simpatične prijedpodnevne predstave. On nema stana gdje bi mogao goste da primi da zajedno s obitelji udobno provede u razgovoru izvjesno vrijeme. On ne zna o čemu bi razgovarao, jer se ništa ne događa, što bi ga prisililo da razmišlja. Taj grad ga je posvema zarobio. Željezna i tvrda je njegova disciplina. Svaki njegov udisaj je trgovački posao i zarada. Svaki kucaj sekunde znači novac. I sve te milijune ljudi tjera taj grad u jedno utrkivanje, koje nema ni početka ni svršetka.”³¹

Zanimljiva su zapažanja (iz perspektive europskog novinara) o karikaturnalnoj isprepletenosti američke imperativne duhovnosti i zabave u popunjavanju dokolice: „Američanin veoma rado posjećuje kuriozne duhovne vježbe u malim kućicama, kojih imade na stotine i tisuće među zgradama za stanovanje. Osebjuna imena sekta, direktora i upravitelja, neobični programi, koji podsjećaju na rasporede kakvog varietea: zabava, ples, predavanje, pomiješano sa propovijedi filozofskim mudrovanjem.”³²

Završni komentar novinara upućuje na još jedan primjer nerazmrsivog europsko-američkog klupka, ovog puta u formi potrage za identitetom žitelja Novog kontinenta. S promatračkom podozriivošću novinar ulazi u intimističke spekulacije Amerikanca, zabavljenog samim sobom i zaključuje: „S gorčinom i potajnim nezadovoljstvom primjećuje Američanin, da čitav svijet govori samo o američkoj industriji i njezinoj trgovačkoj spremnosti, a ni o čem drugom. I čežnja, da konačno stari svijet o Američanima nešto drugo javi, potresna je u svojem ispoljavanju i nastojanju. No od toga je još uvijek jači onaj magični neopisivi svježi krug, koji sve Američane sili da se pokore svojim zakonima. U tome nije ni dan Gospodnji iznimka.”³³

Na tragu Braudelovih futurističkih ocjena američkog grada kao današnje sutrašnjice svijeta³⁴ valja napomenuti kako taj podjednako realistički i simbolički motiv i nadalje predstavlja preokupaciju umjetnika i znanstvenika različitih provenijencija. Od sumorne vizije megalopolisa 21. stoljeća u filmu „Metropolis” Fritza Langa iz 1927. godine (koji je izravno inspiriran Sky Lineom New Yorka) do „Bladerunnera” Ridleya Scotta i „Petog elementa” Luc Bessona, prošlo je više od pola stoljeća, ali tema nije izgubila na izazovnosti.

Mnoge suvremene analize američke metropole (Lewis Mumford, John Kenneth Galbraith, Rudi Supek...) odišu ne baš svijetlim tonovima. Američki velegrad, koji već odavno nije samo američki česti je metafori-

³¹ „Nedjelja u New Yorku - Izgubljeni dan”, *Obzor*, 20. III 1929., 4.

³² Isto.

³³ Isto.

čki izraz „dovršenja povijesti” u smislu „kraja” civilizacije u čijem je centru bio čovjek. Stoljeće koje je otpočelo poletnom nadom Krležinog Florijana Kranjčeca završava otužnim pesimizmom Saladina Čamče, lika iz knjige „Sotonski stihovi”, indijsko-engleskog pisca Salmana Rushdija; filozofsko promišljanje Amerike kao zemlje u kojoj doista postoji samo jedno pitanje - „jeste-li-sad-i-jeste-li-ikad-bili?” - zaokruženo je sjetnim pjesničkim pogledom na američki velegrad: „Da li netko doista može biti tako duhovno tup, a da ne voli više izbljedjeli londonski sjaj i njegova nova oklijevanja, više nego one vruće izvjesnosti onog novog prekooceanskog Rima sa njegovim nacifiziranim arhitektonskim gigantizmom, koji ugnjetava veličinom da bi se njegovi ljudski stanovnici osjećali kao crvići?”³⁵

SUMMARY

AMERICAN METROPOLIS – “A REAL, MODERN AND LIVING BABYLON” – PERCEPTION OF AMERICAN CITIES IN THE CROATIAN DAILY OBZOR, 1929-1933

The perception of America in Croatia shaped through the daily paper articles on American metropolis (Croatian daily Obzor during the Interwar period) synthesis some of the most common attributes which epitomize America: richness, modernism, monumentalism, technical and scientific supremacy, entertainment, high frequency of changes and above all permanent controversy. As presented in the paper urban America is one of the the most impressive manifestation of “American way of life”. Latter has been identified as a model of social integration and identity of American people.

Key words: Croatian daily Obzor, American metropolis, Stereotype

³⁴ Vidi citat F. BRAUDELA u Uvodu.

³⁵ Salman RUSHDI, *Sotonski stihovi*, Prosveta, s.l.a., 459.